

צום הרביעי והחמישי - כיבוש סיחון ועוג

דברים פרק א (יב) אִיכָה אֲשָׂא לְבָדִי טָרַחְתֶּם וּמִשְׁאַכֶּם וְרִיבְכֶם:

הנה בפרשה, ש'אחד עשר יום מחורב ועד קדש ברנע', והיו מעותדים להכנס לארץ מיד, אלא שגרם חטא מרגלים, ושרשו ב'איכה אשא לבדי'. וידוע שכאן נרמזה מגילת איכה, ולכן יש נוהגים לנגן תיבות אלו בניגון מגילת איכה.

במשך הפרשה, אנו למדים על מלחמת סיחון ועוג, שעם ישראל כבשו וניצחו את סיחון ועוג ולקחו ארצם מידם. וידוע שבמשנה תורה דרשינן סמוכים, משמע שיש שייכות בין תחילת הפרשה לסופה, בין חטאם וגזירת ארבעים שנה במדבר, לבין כיבוש סיחון ועוג.

יותר מכך, סוכה וישוב ארץ ישראל משורש אחד הם, שבשניהם נכנסים עם כל הבגדים ובוש שבמנעלים, כי יושבים בצל השכינה. ארץ ישראל עיני ה' אלקיך בה, והסוכה היא 'צילא דמהינותא'. השמחה היא ששמחים להיות בצל כנפיו ולחסות בה'. להאמין בדברו, היפך המרגלים. ויש בספרים שעיקר פחדם של מרגלים מגודל היראה שעיני ה' אלקיך בה, ואנו בסוכות עושים תשובה מאהבה, ושמחים בצל כנפי השכינה, ושמחתם לפני ה' אלקיכם היפך ותרגנו באהליכם. גם ארבעת המינים שהם סוגי הצמחים הגדלים בארץ, פרי ובשמים וסרק, והאתרוג שהוא לשון רגיל דהיינו חמדה (רמב"ן פ' אמור), הוא היפך המאיסה בארץ חמדה.

ובחטא מרגלים אמרו (דברים א, כז) בְּשׁוֹנָתָ יִקְנֹק אֶתְנוּ הוֹצִיָנוּ מִמֶּנָּה מִצָּרָיִם מִצָּרָיִם לְתֵת אֶתְנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ. בחג הסוכות אנו אומרים בהיפך, שבאהבת ה' לעמו נתנו תחת כנפיו לחסות ולהתלונן. 'ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים'.

ובשמחת תורה, שהוא יום נוסף על הכ"א הנזכרים, נאמר 'נגילה ונשמחה בך' - בך בתורתך, בך בישועתך וכו' (שהש"ר א, לא), 'אני ואתם' ולכן רק פר אחד ואיל אחד (במדב"ר כא, כד), 'מלך ומטרוניתא', שאחר שמתכפר להם ב' החטאים הללו, בכ"א ימים של תחילת השנה, מעתה ישראל ושכינה בצוותא. בזה ימי השמחה יתרים על ימי הצער והיסורים, שאחר שנתכפר להם זוכים ל'אני ואתם'.

סיחון ועוג

והנה, השפת אמת (בלק תר"ג, חוקת תרל"ה, שם תר"ג, דברים תר"מ, שם תרמ"ד) מביא בשם זקנו החידושי הרי"ם, שסיחון כנגד תפילין של ראש, ועוג כנגד תפילין של יד. סיחון הוא מלך חשבון, וחשבון הוא ענין שבמחשבה ובמת. עוג בעשרות באדרעי, אדרעי לשון זרוע, דהיינו יד. דהיינו שסיחון כחו רב בטומאה לבלבל מחשבות עם ישראל, ותש"ר מבטל כוחו. עוג כוחו בטומאה להטות הלב וכלי המעשה, ותש"י מבטל כוחו. [ויע"ע מגלה עמוקות ואתחנן קל, שהפסוק 'להראות את גדלך ואת ידך החזקה', גדלה כנגד סיחון, וידך החזקה כנגד עוג].

ונראה ששרשם כנגד ב' החטאים הנזכרים, עגל ומרגלים.

בין המצרים כנגד חגי תשרי

ולבאר הדברים נקדים דברי המהרש"א (בכורות ה:) שימי בין המצרים שהם כ"א יום שבין י"ז בתמוז לת"ב, כנגדם כ"א יום שבין ראש השנה עד הושענא רבא. שהמועדים בתשרי הם ימי ליבון העוון, ותיקון בין המצרים.

עוד נקדים, שישנם ב' חטאים עיקריים שהם שורש הגלות והיסורים לדורות. א' חטא העגל, שלמרות שביקש משה רחמים, נגזר 'ביום פקדי ופקדתי' (שמות לב, לד), ואמרו חז"ל אין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל. ב' חטא מרגלים, כמ"ש (תהלים קו, כו-כז) 'וישא ידו להם להפיל אותם במדבר, ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות'.

בי"ז תמוז נשתברו הלוחות הראשונות (תענית כו: במשנה), שאז נחשב להם חטא העגל. בת"ב היה חטא מרגלים (משנה שם), ונקבע ליום בכיה לדורות, 'אמר להם הקב"ה, אתם בכיתם בכיה של חנם, ואני קובע לכם בכיה לדורות', ולכן חרב בו הבית בראשונה ובשניה.

וכנגד זה, בחודש תשרי ואלול, מתקנים ב' נקודות אלו. חטא העגל ששרשו אמרם 'אלה אלהיך ישראל' (שמות לב, ח), מתקנים בעשרת ימי תשובה, שאנו אומרים שה' הוא מלכנו, 'מלך על כל הארץ', המלך הקדוש, והמלך המשפט, ומבקשים שיכירו וידעו כל יושבי תבל כי מלכותו בכל משלה. [ובמדרש איכה, ש'איכה' בגי' 'אלה', תחת אמרם אלה אלהיך אמרו איכה ישבה].

לכן גם אין תוקעים בשופר של פר, כמאמרם (ר"ה כו.) והשוו זאת שאין כהן גדול נכנס בבגדי זהב לפני ולפנים, ש'אין קטגור נעשה סגור'. כי הפר אב העגל, והזהב שעמו עשו עגל, הוא קטגור. יען שעשרת ימי תשובה עיקרם לכפר ולתקן חטא זה שעשו עגל, אי אפשר שקטגור יעשה סגור.

סוכות היפך חטא מרגלים

וחטא מרגלים, ענינו כמ"ש (תהלים קו, כד) 'וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברו', עתה שמחים בארץ ישראל, ומפסולת גורן ויקב עושים סוכות, ובד' מינים שהם צמחים של ארץ ישראל מרגלים לפני ה', 'ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים'.

שחטא העגל שרשו יותר מצד המעשה, 'עשו להם עגל מסכה', ואירע להם שנתשברו הלוחות בי"ז תמוז בעת החטא. הלוחות נקראים 'יד'. כמ"ש (דברים לד, יב) ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, היד החזקה היינו ששבר את הלוחות שקיבל מיד ה', כפירש"י שם. וגם אמרו (עירובין יח:) "תנו רבנן, המרצה מעות לאשה מידו לידה או מידה לידו בשביל שיסתכל בה, אפילו דומה למשה רבינו שקיבל תורה מהר סיני - לא ינקה מדינה של גיהנם. ועליו הכתוב אומר יד ליד לא ינקה רע - לא ינקה מדינה של גיהנם". פרש"י "יד ליד - המרצה מיד ליד, אפילו הוא כמו משה שקבל תורה מיד הקדוש ברוך הוא לידו".

מאידך חטא מרגלים, עיקרו במחשבה, כמ"ש (תהלים קו, כד-כה) וַיִּמָּאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֲמֹדָה לֹא הֶאֱמִינוּ לְדָבָר: וַיִּרְגְּנוּ בְּאֱהָלֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְקֹנֶק. המאיסה וחסרון האמונה, והעדר השמיעה, שרשם במחשבה. גם הנרגנות היא צורת מחשבה, שמתרעם וסובר שכולם רוצים רעתו.

אכן בבוא ישראל לארץ ישראל, נתקן במידת מה חטאי מדבר אלו. כי היו צריכים לקבל ארץ 'עממין, גם ארצות קני קניזי וקדמוני, שהם אדום עמון ומואב. אולם לא זכו לזה בשעה ההיא ויתקיים רק לעתיד לבוא, כמובטח לאברהם אבינו בברית בין הבתרים. ועמון ומואב טהרו בסיחון, שארצות סיחון ועוג היו של מלך מואב הראשון ובני עמון, כמבואר בספר שופטים בדברי מלך עמון לפתח הגלעדי, וכמבואר בפרשת חוקת. לכן נתן ארצם נחלה לישראל עבדו, והיה מקום לסבור שכבר נתקן חטאי מדבר, ומטעם זה ביקש משה להכנס לארץ, ובזה גם נסמכה תחינת משה לכיבוש סיחון ועוג, וכן ביאר העקדת יצחק בטעם שהתחנן 'בעת ההיא'.

והנה כיבוש סיחון ועוג היה באלול ותשרי, סיחון באלול, ועוג אחר החג בחודש תשרי (במדבר יט, לב). כי חטא מרגלים נמחל להם בט"ו באב באותה שנה, שפסקו מתי מדבר למות, וכבשו סיחון מיד אחר כך באלול. אולם חטא העגל הוצרך לו מעשה, ולכן 'ולקחתם' 'תשבו', שהם פעולה במעשה, לבטל כח עוג, שהיה הפליט והיה לו זכות של מעשה, ולכן אחר החג נצחוהו. [שמא לכן דנה הגמ' העושה סוכתו בעשתרות קרנים, שהם 'בעשתרות באדרעי', שיש בכח סוכה גם פעולה למעשה לבטל כח אדרעי של עוג].

מלכי האמורי

והנה למרות המבואר שסיחון כנגד מחשבה ועוג כנגד מעשה, נראה להעמיק בענין, שהנה נקראו שניהם 'מלכי האמורי'.

מחד גיסא, רוב הפעמים נקרא סיחון מלך האמורי, לעומת עוג שנקרא מלך הבשן (במדבר כא, כא. שם כו, שם כט, שם לד. שם לב, לג. דברים א, ד ועוד). משמע שרק סיחון נקרא מלך האמורי. מאידך נאמר (דברים ג, ח) וַיִּנָּקֶחַ בְּעֵת הַהוּא אֶת הָאֶרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מְלָכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִנְּחַל אֲרֹנָן עַד הַר חֶרְמוֹן: ועוד נאמר

(דברים ד, מז) וַיִּירָשׁוּ אֶת אֶרְצוֹ וְאֶת אֶרֶץ עֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן שְׁנֵי מְלָכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזֶּרֶחַ שָׁמֶשׁ: ועוד פסוקים רבים שהם נזכרים כשני מלכי האמורי.

והנה נאמר (יחזקאל טז, ג) וְאָמַרְתְּ כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְקֹנֶק לִירוּשָׁלַם מְכֻרָתִיךָ וּמְלֻדָתִיךָ מֵאֶרֶץ הַכְּנָעָנִי אֲבִיךָ הָאֱמֹרִי וְאִמְךָ חֲתִית: וביארו (סנהדרין מד:) שהכוונה לאברהם ושרה. נראה להסביר בזה, שהנה 'חת' מלשון חתת אלקים, פחד ויראה, וממנה נולד יצחק שהיא מידת היראה, כמ"ש 'פחד יצחק'. אברהם היה מידתו באמירה, כענין 'ויקרא בשם ה' אלקי עולם'. היינו, שאברהם ושרה למרות שלימותם היה בהם נקודה מה שעליה מדבר הנביא. [ויעקב מצד רבקה, ולכן אוהבת את יעקב, אולם עשו מצד יצחק, רק גבורה שבטומאה, כידוע].

והנה כח הדיבור, מחד הוא תלוי במחשבה, כי המח חושב באופן של תיבות. מאידך הוא תלוי בלב, הגיון הלב. ניתן לומר שהאמירה היא שלימות המחשבה והלב.

עפ"י זה היה מקום לומר, שאע"פ שניתן לומר ולדבר גם בידיים, בתנועות ובמעשים. מכל מקום יש שייכות בין שלימות הלב והמחשבה לאמירה ודיבור. באופן, שמחד גיסא סיחון כנגד המחשבה, ועוג כנגד העשתרות ואדרעי, שהם כוחות הלב וכלי המעשה. מכל מקום שניהם 'מלכי האמורי'.

איכה ומרגלים

והנה, כאן בפרשה עיקר הנידון הוא מצד חטא מרגלים, ולכן הענין של סיחון יותר עיקר. אבל מאחר שבחטא מרגלים היה אמירה, הן אמירה במעשה של בכיה, והן אמירה ונרגנות באהלים, שהוא מיוחס אל הלב גם כן, נזכר גם כיבוש עוג.

ושורש חטא מרגלים 'ותרגנו', שהוא המבט שהכל לרעה ולרעתו. שורש זה התחיל ב'איכה' אשא לבדי טרחכם משאכם וריבכם', שהיו שקועים בריב וטורח, ובכל דבר התרעמו, אם על ה' בחסרון כל שהוא, ואם על רעהו. מזה נולד חטא מרגלים. בכיה של חנם ושנאת חנם.

אבל ניתן לומר, שב' חורבנות, הם כנגד ב' החטאים הנזכרים. שעיקר חורבן בית ראשון מצד עבודה זרה (יומא ט.). כי קצר המצע מהשתרע, והצלם שהכניס מנשה להיכל. דהיינו המשך חטא העגל. אולם חורבן בית שני עיקרו מצד שנאת חנם, והשנאה היא תוצאה של נרגנות.

ובאופן זה, גם 'איכה' אשא לבדי, אירע אחר חטא העגל, ותוצאה ממנו. שהוצרכו לשעבד תאוות לבם ומינה להם שרי עשרות ומאות וכדומה, ללמדם חוקי חיים. אולם חטא מרגלים הוא תוצאה של שנאה, בשנאת ה' אותנו אמרו, והיא שורש שנאת חנם.

יעזרנו ה' להוושע במהרה, וחרפת עמו יסיר, ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב.